

Forebyggende psykologi og politisk praksis

Det er en gylden borgerlig vitenskapsregel at det politiske må skilles fra det vitenskapelige. Dette påbudet hadde ikke vært nødvendig hvis vitenskapelig og politisk virksomhet virkelig var adskilt. Det er fordi vitenskapen også er politisk at dette borgerlige imperativ blir understreket. Det tjener en åpenbar ideologisk hensikt. "Politisk" er først og fremst det som er i strid med eller avslører den eksisterende tenkemåte eller politiske tilstand. Den vitenskapelige praksis som understøtter det som er, som gir bekreftelsen på den herskende tenkning, framstilles som apolitisk, den står utenfor eller over de samfunnsmessige motsetninger.

Denne framstillingen er velkjent i samfunnsvitenskapene. Enhver som har beveget seg på grensen av den aksepterte borgerlige vitenskap har fått høre beskyldningene om å være politisk, demagogisk, dogmatisk osv., og ikke objektiv eller nøytral; kort sagt ikke vitenskapelig. Det jeg skal ta opp her er ikke om vitenskapen generelt kan være politisk impotent og bedrives i politisk vakuum, der problemstillinger, metoder, teknikker og resultater er uavhengige eller upåvirket av de samfunnsmessige/politiske forhold vitenskapen bedrives i, men jeg skal se på hvordan den forebyggende psykologi *nødvendigvis* må være politisk, dvs. gripe inn i sosiale, økonomiske og dermed politiske forhold.

Det politiske omfatter det samfunnsmessige i vid forstand. Det innbefatter det økonomiske, dvs. måten produksjon og bytte er organisert på, det sosiale, dvs. måten menneskene forholder seg til hverandre på, det kulturelle, dvs. de herskende ideer, tros-

retninger og retninger i kunsten osv, det helsemessige, dvs. måten helsearbeidet drives på, hva som defineres som sykt og friskt, osv. Det politiske er noe mer enn det partipolitiske og parlamentariske, selv om det omfatter også dette. Enhver påvirkning av den økonomiske, sosiale, kulturelle eller helsemessige tilstand, enten den skjer som en videreføring eller som et brudd med det eksisterende, er i vid forstand en politisk påvirkning. Også den psykologiske praksis som griper inn for å forandre menneskenes forhold til hverandre eller til omverdenen er en form for politisk praksis. Men det betyr ikke at f.eks. all psykologisk praksis, isolert sett, har *like stor* innvirkning på den politiske tilstand.

De som anerkjenner en sammenheng mellom psykologi og politikk har forsøkt å løse "dilemmaet" på minst 2 forskjellige måter:

1. Gjennom begrepet "partisk objektivitet"¹ er psykologen framstilt som en deltager i klassekampen, en som på forhånd tar parti for den ene part. Når "klassestandpunktet" er valgt skal psykologen følge de objektivitetskravene vitenskapelig virksomhet forlanger.

Dette er uttrykk for en idealistisk tenkemåte, en tro på at vitenskap ikke er stort mer enn en teknikk som kan *brukes* like mye i den ene som i den andre klassens interesser. Den skjuler det faktum at enhver vitenskapelig forståelsesform selv er politisk. Om vitenskapen skal oppnå sin hensikt, nemlig å avsløre virkelighetens vesen, kan ikke gjøres avhengig av et på forhånd inntatt politisk standpunkt. Det "riktige" politiske klassestandpunkt garanterer ingen virkelighetsavsløring - forholdet er omvendt, en vitenskap som avslører virkeligheten og gir kunnskap om den, fører til et progressivt politisk standpunkt - og en politisk praksis som er i overensstemmelse med naturens og samfunnets lovmessige utvikling. Poenget er derfor ikke å *bruke* en vitenskapelig forståelsesform, men å forstå virkeligheten og forandre det som eksisterer ved hjelp av en vitenskapelig teori og metode som forklarer og framstiller det vesentlige. At vitenskap drevet etter denne forståelsesformens retningslinjer ikke er subjektiv, uvederheftig, løgnaktig osv., er åpenbart.

2. Det skilles av og til mellom psykologen som psykolog og som lønnsarbeider - tilhørende arbeiderklassen. Ut fra dette synet skal psykologen innordne seg i den politiske kampen som lønnsarbeider og ikke som yrkesutøver. Denne oppfatningen er uttrykk for det klassiske forsøk på å adskille vitenskapen fra politikken - og er i sin konsekvens basert på håpet om eller tilliten til vitenskapens politiske impotens, eller på en innsnevring av det politiske felt. Riktignok fungerer psy-

kologen som yrkesutøver og som medlem av arbeiderklassen på ulike politiske nivåer, men også yrkesutøvelsen innebærer politiske inngrep på det individuelle eller samfunnsmessige nivå ved at mennesker eller miljøer forandres. Forståelsesrammene som den faglige praksis bedrives innenfor, er medbestemmende for klientenes bidrag til den politiske utvikling.

Et særlig problematisk forhold mellom det vitenskapelige og det politiske oppstår når psykologen ikke nøyer seg med å drive individualterapi på allerede "funksjonsudyktige" mennesker, men begynner å interessere seg for, og griper aktivt forandrende inn i de samfunnsmessige forhold som menneskene står i. Det er dette siste som kalles forebyggende psykologi.

Ingen mener at individuell psykoterapi er forkastelig, eller at individuell behandling er unødvendig selv i samfunn med helt andre relasjoner mellom menneskene. Det vil i all fremtid være behov for et rikt register av terapiformer på individ eller gruppenivå for å behandle de psykisk syke. Det er imidlertid én side av psykologenes oppgaver som er mer forsømt enn andre slik situasjonen nå er, nemlig den profylaktiske, eller forebyggende virksomhet.

Psykiske sykdommer har i bestemte miljøer i de industrialiserte kapitalistiske land antatt epidemisk omfang (se avsnittet om "Omfanget av de psykiske lidelser" foran i dette Vardøgernummeret), og ingen epidemier er utryddet ved konsentrasjon om de allerede syke pasienter. De sykdomsfremkallende faktorer og forhold må avskaffes hvis epidemien skal stanses. Det gis ingen vaksinasjon mot de psykiske sykdommer, det må gripes til roten av de samfunnsmessige forhold som fremkaller dem. Som Schneider skriver,² må det påvises at "terapi" er identisk med politisk kamp mot et sykt eller sykdomsproduserende samfunn.

"Sammenhengen mellom kapitalforøkelse og psykisk elendighet må rykkes inn i brennpunktet for den politiske propaganda" ... "Ved siden av kapitalens økonomiske utbyttingsmekanismer må de patogene virkningene av kapitalherredømmet avsløres." (s.319)³

At den forebyggende psykologi er så lite utviklet har sammenheng både med en bestemt forståelse av de psykiske lidelsenes oppkomst, dvs. en bestemt vitenskapstradisjon, og med det omtalte imperativ om adskillelse av politikk og vitenskap. Den psykologiske vitenskap har vært individualorientert både i teori og praksis. Den tradisjonelle psykologien har forstått seg som upolitisk når den har lett etter "det syke" inne i mennesket - som en defekt ved det interne, autonome psykiske

maskineri. Slik har psykologien i praksis blitt stående som en passiv garantist for kapitalismens utvikling. De psykiske lidelsene er sjelden forstått ut fra eller som et resultat av denne utviklingen. De spredte tilløp til samfunnskritikk fra psykologer, til analyse av det patologiske i kapitalismen, har aldri overdøvet den kroniske tilbøyelighet til politisk apologi og til å lete etter det syke der det ikke finnes - i enkeltindividenes selvstendige psyke. Den psykologien som begriper menneskets psyke som en ahistorisk, indre kategori vil aldri kunne danne grunnlag for en profylaktisk psykologi. Den historiske psykologi må rette blikket mot de miljøer menneskene utvikler seg i, og forstå det individuelle som noe like foranderlig som det samfunnsmessige. Oppgaven for den forebyggende psykologi er å ta systematisk rede på alle de forhold menneskene inngår i, og å forstå disse i deres konkrete utforming. Formålet er å komme på sporet etter de sosiale strukturer og forhold på forskjellige nivåer som produserer psykiske lidelser, og forebygge lidelsene gjennom forandring av de sykdomsfremkallende samfunnsmessige, dvs. økonomiske og sosiale forhold. Det kan empirisk konstateres at bestemte sosiale forhold, f.eks. visse arbeidsforhold, boforhold, osv. hyppigere enn andre produserer psykiske lidelser, og det blir en oppgave å forklare ikke bare denne umiddelbare relasjonen, men også finne fram til drivkraften bak de patologiserende sosiale forhold. Dette forutsetter innsikt i de krefter som samfunnsutviklingen er underlagt - altså en teori om samfunnets utvikling.

Hvilke umiddelbare samfunnsmessige forhold eller strukturer er det viktig å konsentrere seg om i det forebyggende psykiske helsearbeid?

Familien er et viktig sosialt forhold fordi den måten de mest intime relasjonene mellom voksne og barn er organisert på, har stor innvirkning på barnas psykiske utvikling. De grunnleggende psykiske strukturer fastlegges i de første leveår, og familien er samfunnets agent i sosialiseringprosessen.

Den forebyggende psykologi kan bidra til å avklare om den borgerlige kjernefamilie er en egnet sosial institusjon, eller om andre, mer kollektive bo- og samlivsformer kan redusere utviklingen av psykiske lidelser. For å avgjøre spørsmålet har psykologen minst to veier å gå:

1. dra lærdom av de erfaringene som er gjort av kliniske psykologer (psykoanalytikere, familieterapeuter osv.) om kjernefamiliens innvirkning på psykens tilstand, og
2. i samfunnsmessig målestokk utprøve eller eksperimentere med andre bo- og samlivsformer.

Boligformene er en annen sosial struktur som påvirker folks evne til å fungere individuelt og sosialt. Den sterke urbaniseringen, med opprettelse av drabantbyer, sovebyer og konsentrert blokkbebyggelse osv., har i mange tilfeller bidratt til å skape nye problemer. Ikke bare sosiale og økonomiske, at folk tvinges til å akseptere en bolig"standard" de ikke har råd til, og som har medført det som betegnes "den nye fattigdommen". I tillegg er menneskene i disse miljøene, til tross for den geografiske nærhet som eksisterer, ofte sosialt isolert, ensomme og kontaktløse. Selve boligformen har vært med på å fremme en privatiserende, ikke-sosialiserende adferd som også slår ut i den individuelle psykiske tilstand. Psykologene må interessere seg ikke bare for sammenhengene mellom boligform og psykisk sykdom, men oppfatte den problemskapende boligen også som et samfunnsmessig, praktisk forhold, som først og fremst kan avskaffes og forandres gjennom politiske inngrep basert på kunnskap om de virkelige sammenhenger.

Folks *arbeidssituasjon* er et tredje forhold som psykologer opp-tatt av å forhindre utvikling av psykiske lidelser må ta opp. Ikke bare fordi de fleste voksne mennesker tilbringer minst halvparten av sin våkne tilværelse i arbeidssituasjonen, men også fordi arbeidet - den skapende aktivitet, det aktive forholdet til naturen og bearbeidingen av naturen, fremskaffelse av menneskenes livsnødvendigheter - er noe helt sentralt i menneskenes tilværelse. En fundamental forståelse av hvordan menneskene forholder seg til og reagerer på arbeidet under den eksisterende produksjonsmåten kan bringe psykologen på sporet etter såkalte patologiske relasjoner også utenfor arbeidssituasjonen. Produktivkreftenes utvikling har endret arbeidsprosessens karakter samtidig som verdiøkningen er et imperativ i produksjonsprosessen. Som Schneider tidligere i dette *Vardøger*nummeret har vist på det allmenne teoretiske nivå, vil nettopp arbeidets *generelle karakter* under kapitalismen være et viktig sykdomsfremkallende forhold, og Jervis viser i den neste artikkel det konkrete innhold i denne patologien. I tillegg kommer effekten av spesielle forhold som har sammenheng med organiseringen av arbeidet under kapitalismen - f.eks. skiftarbeid og pendling. Det er i mange undersøkelser påvist oversykkelighet blant skiftarbeidere når det gjelder psykosomatiske sykdommer⁴, og pendlere synes å ha en større tendens til å bli hospitalisert for psykiske lidelser enn ikkependlere³.

Den psykologien som setter seg som mål å forandre de sosiale strukturer og forhold som er bestemmende for utviklingen av psykiske lidelser, må baseres på en forståelsesform som griper menneskene i deres relasjon til omgivelsene, - og som har en teori om hvordan disse omgivelsene utvikler seg og konstitueres. Den forebyggende psykologi kan ikke nøye seg med å være

en overfladisk sosialteknikk som påvirker og endrer de direkte og umiddelbare sammenhenger mellom samfunnets fremtredelsesformer og psykiske lidelser, men den må innplassere både samfunnsmessige og psykiske symptomer i en teori som forklarer deres opprinnelse, og deretter angripe de egentligste årsakene til de forhold som kan observeres. Dette betyr at den forebyggende psykologi ikke kan stille seg utenfor (også den politiske) striden om hvilken samfunnsteori som er egnet til å avsløre kapitalismens vesen og framstille dens drivkrefter, og heller ikke i sin praksis stille seg over kampen mellom motsette interesser.

For den etablerte psykologien er det en lang vei å gå, men dens utøvere har de beste forutsetninger for å forstå virkningene av at problemene børstes under teppet og at konfliktene ikke klarlegges i åpenhet.

Arnulf Kolstad

NOTER

1. "Partisk objektivitet" er i boka *Psykologi og makt*, Bo Cavefors, 1972 brukt som betegnelse på en vitenskapelig holdning. Den innebærer at den vitenskapelige virksomheten "deklarerer öppet sin klass-ståndpunkt og därmed sitt ställningstagande för det arbetande folket..." (s.9).
2. M. Schneider: *Neurose und Klassenkampf*, Hamburg, Rowohlt, 1973.
3. Schneider (op.cit.) viser i denne sammenhengen spesielt til USA: "Den teknisk mest utviklede nasjon i verden er samtidig den psykisk mest forkrøplede, brutaleste og sykeste nasjon i verden. (...). Det av Marx profiterte omslag av produktivkreftene til destruksjonskrefter viser seg ikke bare ved utryddingen av befolkningen (f.eks. i Vietnam), men også i metropolene ved en gigantisk psykisk destruksjon i form av psykisk forkrøpling og sykелighet" (s.318).
4. Se A.Kolstad: "Arbeidsulykker" *Forskningsnytt*, 1973,4.
5. I 1967 var det 65000 pendlere til Oslo, dvs. 23% av de sysselsatte. I Opplandskommunene Gran og Lunner må 2100 personer, 44% av arbeiderne, ut av bygda etter arbeid. Opplysningene er hentet fra T.Sørensen: "Pendling og psykiske lidelser" *Impuls*, 1973, 2-3, s.29-32.